

OSNIVANJE OSJEČKOG KAZALIŠTA 1907. U KONTEKSTU HRVATSKE KULTURE

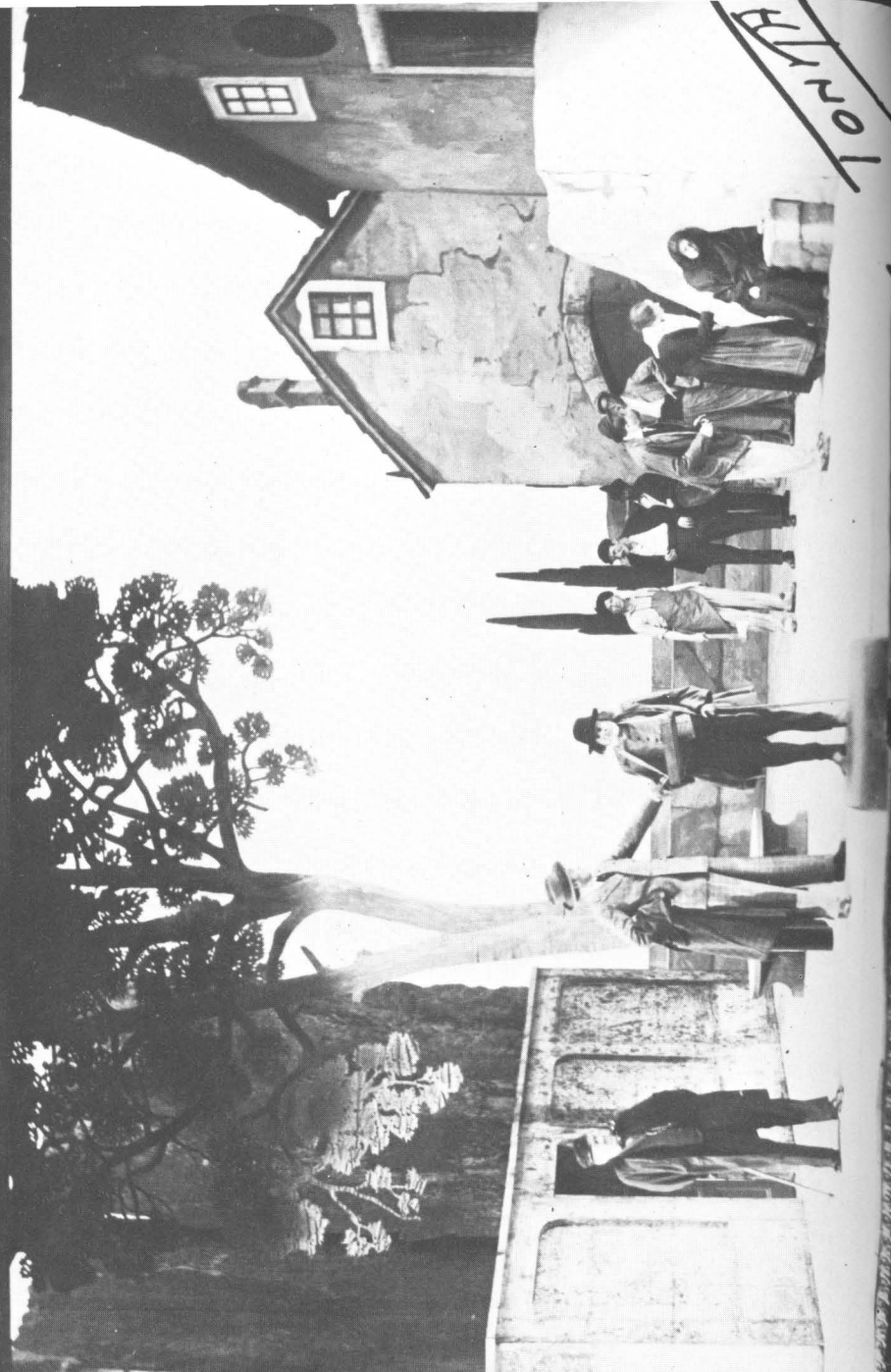
Dragan Mucić

U političkom i kulturnom životu Hrvatske Osijek je još uvijek premalo poznat kao svojevrstan kulturno-povijesni fenomen. Iako je oduvijek, i geografski i etnički, pripadao Hrvatskoj, daleko od njenog središta — Zagreba, doživljavao je čudnu povijesnu sudbinu. Otvoren stalnim i nezadrživim nadiranjima stranaca grad je stoljećima bio izložen tuđinskom utjecaju jer ga je još Marija Terezija odredila rasadnikom nijemstva u Slavoniji i to mu je određivalo osebujno obilježje odnarođivanja sve do početka našeg stoljeća. Međutim, njegov je kulturni razvitak tada već bio dostigao takav stupanj da se moglo prekinuti s tradicijom i smjelije započeti s izgrađivanjem temelja vlastite nacionalne kulture a napose temelja vlastitog kazališnog života. Dotadašnje njemačke i mađarske putujuće družine, koje su više od jednog stoljeća dolazile u ovaj grad, nisu više odgovarale našoj sredini. Njihov repertoar, ako nije bio internacionalan, starim je Osječanima bio posvema stran, bez ikakve dublje veze s našim domaćim tлом i duhovnom potrebom tadašnjeg našeg čovjeka. Umjetnička razina lakih bečkih opereta, koje su najčešće prikazivali, često je bila ispod prosjeka i nije više odgovarala sredini koja je sve više osjećala potrebu za domaćom riječi i na kazališnim daskama. Međutim, naše vlastite kazališne družine, koje su povremeno navraćale i u Osijek, još uvijek se nisu mogle smjelije suprotstaviti stranim družinama,

koje su osim materijalne uživale i političku potporu tadašnjih austro-ugarskih vlasti.

Početak sedamdesetih godina prošlog stoljeća počinju u Osijeku gostovanja dvaju naših najstarijih nacionalnih teatarara — Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada i Hrvatskog zemaljskog kazališta iz Zagreba, koji tako prvi počinju kidati osječku njemačku kazališnu tradiciju. Naime, novosadski su glumci od 1861. do 1907. godine povremeno gostovali u Osijeku 14 puta priredivši tu čak 417 predstava.¹ Detaljniji podaci o gostovanjima i predstavama zagrebačkog kazališta, osobito onim najranijim, na žalost nisu sačuvani, jer u to vrijeme nisu u Osijeku izlazile nikakve novine koje bi ih zabilježile. Oba ova narodna teatra, dakle gotovo pola stoljeća, iako neredovito, priređuju staroj osječkoj kazališnoj publici predstave i prikazuju komade na našem narodnom jeziku. Međutim, kako gostovanja ovih naših teatarara već i zbog prometnih a i finansijskih teškoća nisu mogla biti stalna, Osijek je sve više osjećao potrebu za vlastitim kazalištem. Ta misao početkom XX stoljeća postaje sve glasnija i izražava se sve otvorenije, jer čak i naše bolje putujuće družine kazališne, kakva je npr. bila Čirićeva, nisu više mogle zadovoljavati ukus i kulturne potrebe ondašnje osječke kazališne publike. To više nije moglo ni SNP, jer djela iz novije hrvatske dramske književnosti ono nije imalo na svom repertoaru. Osim toga, repertoar svih družina koje su posjećivale Osijek bio je veoma star, slabo se obnavljao, a za operni, koji su Osječani inače mnogo voljeli, oprema pozornice bila je vrlo siromašna. Zbog svega toga otpor njemačkim družinama koje gostuju u Osijeku postaje sve otvoreniji i najčešće se izražava na stranicama osječkog hrvatskog dnevnika »Narodna obrana«. Kako su do tada u Osijeku gostovale pretežno njemačke kazališne družine, a tek ponekad naše narodne, hrvatski zastupnici u Gradskom poglavarstvu sve češće zahtijevaju da se gradsko kazalište pored njemačkih izdaje i hrvatskim ili srpskim družinama i to makar za polovicu sezone. Nakon gostovanja Hrvatskog zemaljskog kazališta iz Zagreba dva puta operom i dramom dolazi do izražaja snažna manifestacija narodnog prepорода u Osijeku a time i još smjeliji otpor gostovanju njemačkih družina. Do prvog javnog istupa protiv njemačkog teatra u gradu dolazi u siječnju 1904, kada osječki sveučilišni đaci otvoreno protestiraju prilikom izvedbe jedne protuslavenske operete uslijed čega je reagirala i policija. Osječkim studentima kasnije se pridružuju i zastupnici u Gradskom poglavarstvu, zbog čega su neki bili čak i sudski kažnjeni.²

U utorak 28. travnja 1903.

Predstava 124. Izvan predbrojke.

Prvi put:

SUTON.

Dubrovačka trilogija od Ive Vojnovića.

I. dio.

Allons enfants!

Redatelj: g. ravn. Fijan.

OSOBE:

Knez	.....	G. Freudenreich.
Gospar Orsat Veliki	.....	G. Fijan.
Nikša	.....	G. Dimitrijević.
Marko	.....	G. Stefanac.
Niko	.....	G. Anić.
Lukša	.....	G. Barbarić.
Vlaho	.....	G. Rašković.
Mato	.....	G. Kirin.
Dživo	.....	G. Borštnik.
Džono	.....	G. Stipetić.
Karlo	vlastela	G. Savić.
Gero	.....	G. Toplak.
Tomo	dubrovačka	G. Toplak ml.
Palo	.....	G. Dević.
Sabo	.....	G. Anton.
Luco	.....	G. Prejac.
Antun	.....	G. Gerašić.
Miho	.....	G. Varjačić.
Šiško	.....	G. Grund.
Luko	.....	G. Velić.
Vlajg	.....	G. Jurčić.
Gospodja Ane Menzo-Bobali,	.....	Gđjica. Grbić.
tetka Orsatova	.....	Gđja. Zvonarjeva.
Deša Palmotica, Anina unuka	.....	Gđjica. Župancić.
Kristina, pučka djevojčica	.....	Gđja. Anić.
Lucija, djevojka u Orsata	.....	G. Čipa.
Prvi djetić	.....	G. Šmid.
Drugi djetić	.....	G. Repčević.
Treći djetić	.....	G. Fuchs.
Glas s ulice	.....	G. Rieger.
Glas iznutra	.....	Gđjica. Reputin.
Salatarica	.....	Gđjica. Reputin.

Čin se događa u kući Orsata Velikoga, blizu Gospe, dne 27. maja 1806., između 4 i 7^{1/2}, po podne.

Novo dekoracije za III. dio slikao kazališni slikar g. E. Trnka.

II. dio.

SJENE.

Redatelj: g. Savić.

OSOBE:

Mara Nikšina Beneša, vladika	.....	Gđjica. Grbić.
dubrovačka	.....	Gđja. Zvonarjeva.
Mare	.....	Gđjica. Mihičić.
Ore	nj-zine kćeri	Gđja. Sram.
Pavle	.....	Gđja. Savić.
Kata, djevojka u Mare	.....	G. Varjačić.
Luco Orsatov Volzo, vlastelin	.....	G. Borštnik.
dubrovački	.....	G. Rašković.
Sabo Šiškov Prokulo, vlastelin	.....	G. Dimitrijević.
dubrovački	.....	Čin se događa u Benešinoj kući (na Pustjerni) u
Lujo Lasić, kapetan pomorski	.....	Građu god. 1832.
Vaso, trgovac	.....	

III. dio.

NA TARACI.

Redatelj: g. Savić.

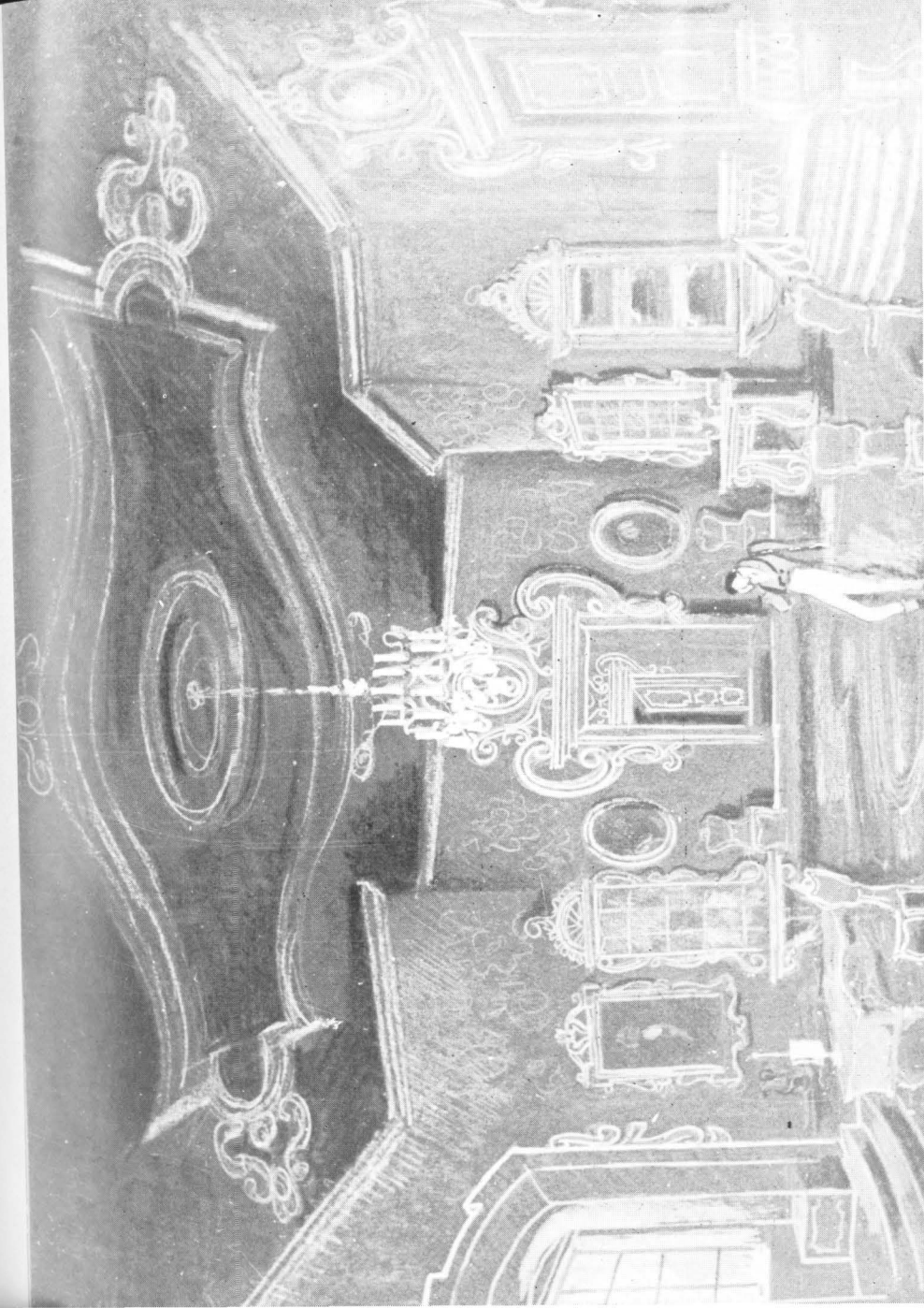
OSOBE:

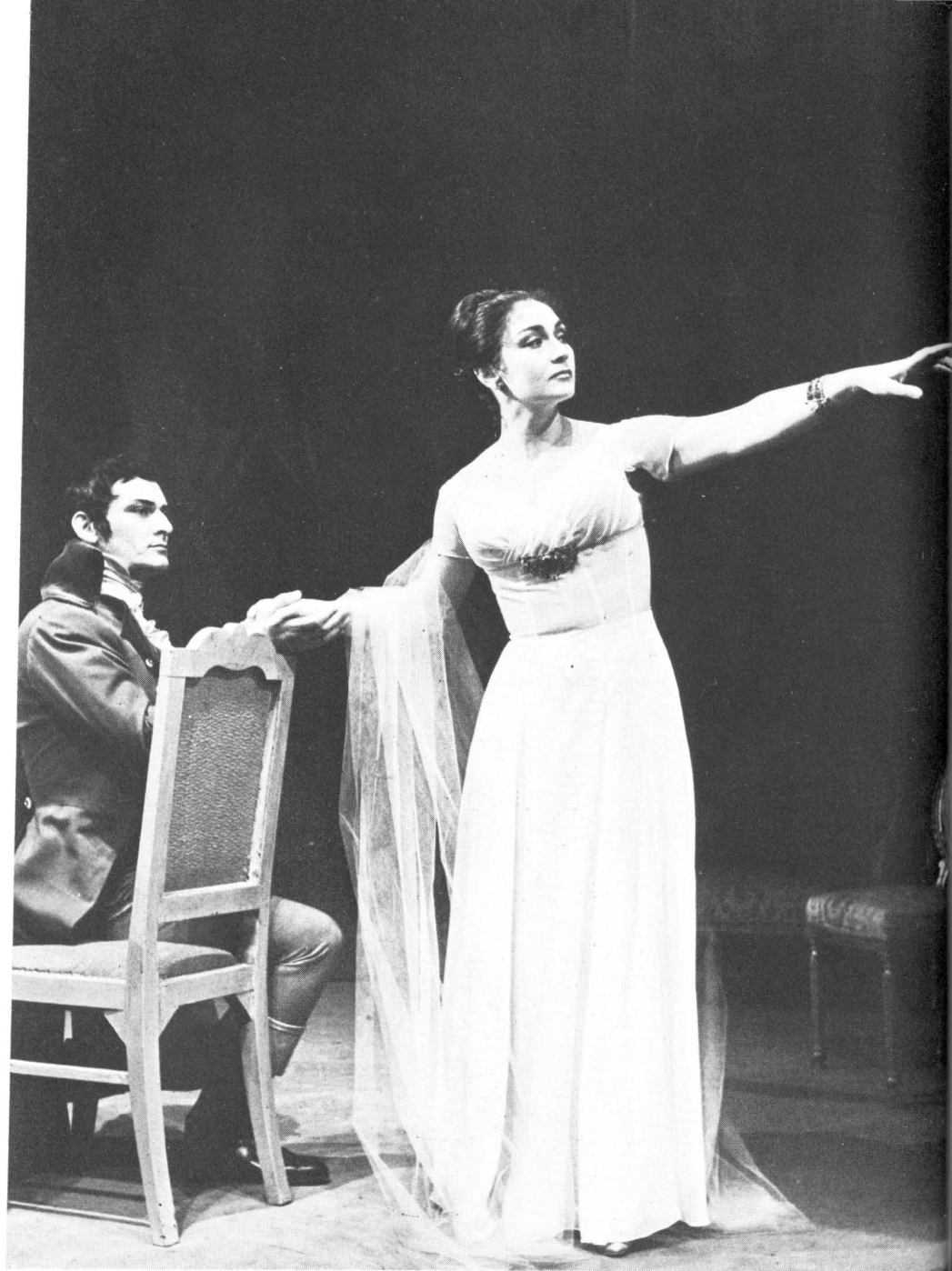
Gospar Lukša grof Menze (Men-	.....	G. Savić.
četić) vlastelin dubrovački	.....	G. Freudenreich.
Gospar Niko, njegov brat	.....	Gđja. Strozzi.
Gospodja Mare, njihova sestra	.....	Gđjica. Vavra.
Ida, njihova rodica	.....	Gđj ca. Mihičić.
Barunica Lidija	.....	Gđja. Savić.
Gospodja Slave	.....	Gđjica. Hrzić.
Emica, njezina kći	.....	Gđja. Anić.
Gospodja Lukre	.....	Gđjica. Souvan.
Ore, njezina kći	.....	Gđja. Polak.
Jelka, njihova prijateljica	.....	Gđj. Kodulin.
Gospodja Klara	.....	G. Dimitrijević.
Dum Marin, parok	.....	G. Barbarić.
Grof Hans	.....	G. Dević.
Barun Josip Lasić	.....	G. Stefanac.
Marko pl. Tudizi, činovnik	.....	G. Rašković.
Vuko, konavljanin	.....	Gđja. Dimitrijević.
Vica, djevojka u gospara Lukše	.....	Gđjica. Patek.
Druga djevojka u gospara Lukše	.....	Čin se događa god. 1900. u villi gospara Lukše
Čin se događa god. 1900. u villi gospara Lukše	.....	u Gružu.

Srijeda 29. Suton, dubrovačka trilogija. Nep. 87. ||

Dramske objene.

Blagajna se otvara u 7, početak u 7^{1/2}, a svršetak u 10^{1/2} sati.

Međutim, Osijek nije bio jedini hrvatski grad koji se otimao utjecaju tuđinske kulture. Naime, u isto vrijeme istu bitku protiv njemačkog teatra vode i hrvatski rodoljubi u Varaždinu, na čelu s profesorom Ivanom Milčetićem, čovjekom široke kulture, iskrenim rodoljubom i neumornim borcem za hrvatsko kazalište u tom gradu. Milčetić je ubrzo uvidio da su kulturne snage u pojedinim gradovima kopnene Hrvatske, izvan Zagreba, preslabe da iz njih istjera njemačke kazališne družine, pa počinje propagirati ideju ujedinjenja i osnivanja zajedničkog pokrajinskog kazališta u Hrvatskoj izvan Zagreba. U pozivu koji je radi toga uputio pokrajinskim gradovima, govoreći o jadnim kulturnim prilikama i ističući hrvatsko kazalište izvan Zagreba »najznamenitijim pitanjem prosvjete Hrvatske«, Milčetić kaže: »U Osijeku jedva i sanjaju mnogi ljudi, da bi grad mogao biti bez njemačke drame i opere, premda se već tamo udomljuje hrvatska drama...« Da bi se, dakle, osnovalo zajedničko pokrajinsko kazalište, smatra Milčetić, »glavna rieč pripada u ovome poslu gradu Osijeku i Varaždinu. Varaždin je manji, ali je više hrvatski od Osieka. U Osijeku gdje su tri srednja učilišta, bit će zacijelo više inteligencije pa bi nekako tome gradu pripadala inicijativa.«³

Ivan Milčetić je, uz pomoć varaždinskog načelnika Gustava Breitenfelda, pripremao svoju akciju gotovo godinu i pol dana uspjevši napokon 3. prosinca 1905. okupiti u Zagrebu predstavnike Varaždina, Osijeka, Karlovca, Bjelovara, Siska, Križevaca, Koprivnice i Kostajnice i oduševiti ih za svoju ideju. Konferenciju i dogovor hrvatskih gradova o osnivanju pokrajinskog kazališta u Zagrebu pozdravili su gotovo svi hrvatski listovi, jer bi ono trebalo »da bude u prvom redu ustuk tuđinskim društvima, da se tako malo po malo tim nemilim gostovanjima zatvore vrata«.

Međutim vrijeme je prolazilo, ali se nova Thalijina vrata u Hrvatskoj nisu otvarala. Naprotiv, njemačko kazalište u Osijeku 1906/7. bilježi najveći uspjeh prikazavši i najveći broj predstava do tada. Činilo se da od hrvatskog kazališta i opet neće biti ništa, jer su se nade u osnivanje pokrajinskog s drugim gradovima sasvim izgubile. Osječanima, dakle, nije preostalo ništa nego borbu iznova nastaviti sasvim samostalno.

Mada ne najutjecajniji, ali zato najagilniji, na čelu novog pokreta za hrvatsko kazalište našao se osječki knjižar Radoslav Bačić. Okupivši nekoliko rodoljuba i našavši u njima odlične suradnike, Bačić je u 6. broju »Novog doba«, koje je ova grupa i pokrenula, objavio napis pod naslovom »Kazališno pitanje u Osijeku«, u kojem je osnivanje kazališta istakao kao neodgodivo pitanje, iznijevši istodobno i sasvim konkretan

plan njegova oživotvorenja. Ovaj, a i nekoliko novih Bačićevih članaka izazvali su žive rasprave i privukli posebnu pažnju većeg broja uglednijih građana. Kazalište je iznenada postalo najvažnije pitanje u gradu te podjednako zanimljiva tema običnih građana i vodećih političkih ljudi. Događaji koji zatim slijede odvijaju se gotovo filmskom brzinom: 23. travnja osječki rodoljubi sastaju se u Hotelu »Rojal«, donose odluku o osnivanju »Društva za osnutak stalnog hrvatskog kazališta u Osijeku« i biraju privremeni odbor na čelu s dr Dragutinom Neumanom, koji saziva 6. srpnja 1907. glavnu konstituirajuću skupštinu, na kojoj se osniva spomenuto Društvo, za čijeg je predsjednika izabran dr Ante Pinterović a za odbornike dr Viktor Aleksander, Radoslav Bačić, dr Franjo Gottschalk, dr Vjekoslav Hengel, dr Saša Isaković, Erich Knobloch, dr Ivan Kraus, dr Vladimir Kovačević, Hugo Kohn, dr Dragutin Neuman, Ivan Rabar, Julije Sorger, I. K. Švrljuga i dr Dušan Vranešević.

O tako intenzivnoj, brznoj i nadasve uspješnoj akciji osnivanja »Hrvatskog kazališnog društva u Osijeku«, a zatim i samog kazališta, počela je na široko izvještavati zagrebačka štampa budeći živ interes i u Zagrebu za osnutak kazališta u Osijeku, dok su »Narodne novine« uputile poziv svim glumcima koji žele raditi u osječkom kazalištu da se jave na adresu osječčkog knjižara Radoslava Bačića.

U Osijeku je pak zavlдалo raspoloženje i oduševljenje koje je podsjećalo na dane vrelog i zanosnog ilirizma; zapravo, bio je to zakašnjeli osječki ilirizam: na nekoliko mjesta u gradu otvoren je upis članova, zakladnika i utemeljitelja, članovi odbora sastajali su se i po nekoliko puta dnevno, radilo se na sve strane jer je iz ničega, i to brzo, bez odlaganja, trebalo stvoriti sve, jer je još bilo i suviše moćnih snaga prisutno koje su mogle onemogućiti uspjeh započetog posla.

U tim trenucima »HKD«-u⁴ u Osijeku bio je potreban istinski teatarski stručnjak, koji bi bio u stanju organizirati naš drugi nacionalni teatar u gradu gdje je tuđinska riječ s kazališnih dasaka odjekivala gotovo dva stoljeća. Tu tešku i vrlo odgovornu zadaću ono je povjerilo Slavoncu, Vukovarčaninu i nekadašnjem osječkom gimnazijalcu Nikoli Andriću, koji se tada nalazio na dužnosti dramaturga Zagrebačkog kazališta. Kako je Andrić pristupio tom golemom podvigu i kako je sav taj preteški posao obavio, najbolje će dočarati njegovo kasnije sjećanje — nakon 30 godina, kada je HNK slavilo svoj jubilej — u kojem je pisao:

»... A mogu reći, da mi se i danas, kad mislim na ono veliko stvaralačko doba, grudi nadimlju ponosom, kojim se ponosim kao jednim od

najvidljivijih rezultata mog živat. Sa strepnjom u srcu pomišljam na dane kad mi je odbor osječčkog 'Hrvatskog kazališnog društva' ponudio časnu dužnost, da skupim ne samo dramsko, nego i operno i operetno osobije i da stupim na čelo tog najnovijeg hrvatskog kulturnog zavoda. Bio sam u ono doba dramaturg zagrebačkog kazališta, koje je stajalo pod intendanturom starog Adama Mandrovića. Kad sam mu saopćio osječku ponudu, on mi je očinskom zabrinutošću rekao: 'Nema na svijetu čovjeka, koji bi iz ničega mogao u isti mah stvoriti i dramu i operu, i operetu. Da se radi samo o drami, hajde de, išlo bi još kako-tako, ali ovako na brzu ruku stvoriti sve tri grupe, ne može se nikako a da se stvaralac ne osramoti'... A ja sam ipak ponudu primio, i čini mi se, da se nisam osramotio... Osijek tada nije imao ništa«, sjećao se Andrić i zaključio kako je to bio »prevelik, upravo najveći posao u mom životu. Zamislite, da vam tko ponudi голу kazališnu zgradu bez glumaca, bez kulisa, bez garderobe, bez arhiva, bez ijedne uloge, bez partiture, bez ijednog glumca, bez zbora i orkestra, bez ijednog opanka ili ičeg sličnog kakvom pozorišnom kostimu, pa vam rekne: 'Hajde sad, igray se teatra!' I to po mogućnosti da daješ barem svaki treći dan nov komad, jer maleno općinstvo ne može svaki dan da ispuni ni do polovice kazališnu zgradu, a i dozlogrdilo bi mu tripud gledati isti komad, makar vi donosili najsjajnije opere, u blistavoj opremi i sa najljepšim pjevačicama. Tu je trebalo da visoko zasuču rukave svi sudionici od intendanta do posljednjeg radnika. I zasukali su, da im je znoj curkom curio«.⁵

Bez obzira na to koliko je grupa osječčkih rodoljuba i entuzijasta bila odlučna i uporna u svom naumu, ipak trezveno gledano, postojali su svi uvjeti da cijeli podvig završi krahom, jer je bilo »mnogo neprijatelja i u Osijeku i u Pešti, jačih utjecajem i financijski«. Međutim, zahvaljujući ustrajnosti i neiscrpoj energiji pokretača, bitka za hrvatsko kazalište u Osijeku pretvorila se u zanosnu nacionalnu epopeju u gotovo otuđenom našem gradu na Dravi. Za nepuna četiri mjeseca, uz svestranu potporu i povjerenje Kazališnog odbora i cijelog grada, Nikola Andrić je uspio stvoriti drugo hrvatsko glumište, što je bilo teško čak i u najpovoljnijim uvjetima.

Napokon, kad su sve pripreme za početak rada bile dovršene, okupljeni glumci iz naših najboljih putujućih družina, stvoren repertoar, kad je trebalo doći do otvorenja drugoga hrvatskoga kazališta, ono nije moglo biti otvoreno u svom matičnom gradu, dakle u Osijeku, jer je tu upravo gostovalo SNP iz Novog Sada. Domaćem i tek rođenom kazalištu nije

preostalo ništa drugo nego potražiti privremeno neku drugu pozornicu, dakle izvan Osijeka. Grad Varaždin, vjerni suborac Osijeka za osnivanje još jednoga hrvatskoga glumišta, široko je i gostoljubivo otvorio vrata svoga kazališta prepustivši, štoviše, Osječanima i subvenciju vlade namijenjenu pokrajinskom kazalištu. Tako su se 16. rujna 1907. našli u Varaždinu glumci osječkog HNK-a na čelu s intendantom Andrićem, među kojima i oni koji će kasnije pronijeti slavu osječkog teatra i nastaviti svoj umjetnički uspon na zagrebačkim i beogradskim pozornicama, kao što su bili npr. Josip Papić, Josip Pavić, Aca Gavrilović, Žanka Stokić, Toša Stojković i dr. Napokon se 3. listopada 1907. godine u rodoljubnom Varaždinu podigao zastor drugoga hrvatskoga glumišta uz nevideno slavlje i zanos najveće narodne svetkovine, kojoj su prisustvovali brojni uzvanici iz manje-više svih hrvatskih gradova. Sve predstave u Varaždinu, cijelog mjeseca listopada, bile su izvrsno posjećene a publika vrlo zadovoljna izvedbama. U 19 predstava družina je prikazala 13 komada. Međutim, ni tada, završivši gostovanje u Varaždinu, HNK se nije moglo vratiti u Osijek, pa je nastavilo prikazivanje u Karlovcu, gdje je od 3. XI do 3. XII jednako uspješno odigralo 23 predstave prikazavši čak 19 komada. Gradsko zastupstvo Karlovca prepustilo je Osječanima godišnju kazališnu subvenciju od 1200 kruna a pjevačko društvo »Zora« priložilo je 200 kruna postavši zakladnikom HNK-a. Karlovački »Narodni Glas« je na rastanku isticao s ponosom kako »imademo nuz valjano hrvatsko kazalište u Zagrebu još jedno valjano hrvatsko kazalište u glavnom gradu Slavonije, koje će širiti hrvatsku riječ i promicati i popularizirati dramsku literaturu i domaću i stranu.«⁶

Najzad je osvanuo i 7. prosinca 1907, dan svečanog otvorenja drugoga hrvatskoga kazališta i u samom Osijeku. Toga dana osječka »Narodna obrana« objavila je na naslovnoj strani krupnim slovima napis pod naslovom »SVEČANI DAN«, u kojem se kaže: »Mutan i kišovit osvanuo je današnji dan, ali je našem srcu miliji, nego stotine najljepših proljetnih dana, jer dočekasmo ono, što je svaki Hrvat tako željno očekivao i oko čega se toliko truda uložilo: otvorenje našega stalnog hrvatskoga kazališta. Večeras će po prvi puta u skromnim prostorijama našega osječkog pozorišta odjeknuti hrvatski zvuci, a iz grla družbe, koju su požrtvovali osječki Hrvati pribrali ne žaleći napora ni troška, ne štedeći svojih sila...« itd⁷

Pred veče, u svečanim odijelima — tako je molio Odbor — stao se pred kazalištem skupljati silan svijet. Radosni ljudi, kao nikad do tad

u Osijeku, stiskali su ruke, grlili se, ljubili i veselili pred kazalištem. Nikada ranije pred tom starom zgradom, podignuta još 1886, nije bilo toliko radosti, zanosu i oduševljenja. Sva mjesta bila su rasprodana, u dvorani su mnogi stajali ili su morali ostate pred kazalištem.

Otvorenje druge hrvatske pozornice nije bilo običan događaj. Ono je zapravo bilo proslava pobjede naše kulture nad tuđinskom, našeg narodnog jezika nad stranim, protjerivanje stoljetnog tutora iz gotovo otuđenog hrvatskoga grada; bio je to preporod domaćeg ognjišta na kojem se tuđin šepurio kao u svojoj kući. Naravno, takav trenutak trebalo je dostojno obilježiti.

Osječki kazališni odbor došao je na ideju da sve to simbolički prikaže i na samom otvorenju oživljenom dramskom ilustracijom poznate Bukovčeve slike ilirskih preporoditelja. Odbor je pjesničkom dramatizacijom te slike, stihovima Milana Ogrizovića, napisanim za tu prigodu želio izraziti ideju da se hrvatska kulturna renesansa ilirskih vremena i osnutak drugoga hrvatskoga kazališta dade najljepše izraziti u kulturnom i narodnom preporodu slavonske metropole.⁸ Ideja koja je preporodila Zagreb ima preporoditi i Osijek. Bukovčeva umjetnička vizija i njezina Ogrizovićeva dramatizacija izabranim biserom rodoljubivih stihova, fragmenata iz djela ilirskih preporoditelja, došla je kao naručena za svečano otvorenje osječkog kazališta a na samom otvorenju izvrsno je i realizirana. U nastavku svečanog programa izvedba I čina Smetanine »Prodane nevjeste« trebala je pokazati zrelost i vještinu glazbene grane. Tako je, dakle, u najvećem slavlju, u zanosu oduševljenih poklonika kazališne umjetnosti, otpočeo život još jednog hrvatskog glumišta, da bi kasnijim svojim životom dijelilo sudbinu mnogih hrvatskih kulturnih ustanova kojima je bilo suđeno da se kreću trnovitim stazama u neprestanoj borbi za najminimalnije egzistencijalne uvjete a često i za goli opstanak.

Na kraju ovog letimičnog i vrlo sažetog prikaza osnutka HNK-a u Osijeku nameće se nekoliko **značajnih zaključaka**. Naime, razdoblje hrvatske moderne, vrijeme naših kulturnih nemira, našlo je u Osijeku svoj najvidljiviji izraz u smionoj zanesenosti nekolicine, a zatim i sve šireg kruga osječkih kulturnih entuzijasta, boraca za još jedno kazalište u Hrvatskoj — osječko. Njihov podvig, upravo u to vrijeme, kad nje-mačke družine suvereno vladaju osječkom kazališnom scenom, činio se gotovo besmislenim, donkihotskim, bez imalo izgleda za uspjeh. Međutim, upravo takvo uvjerenje njihovih protivnika, pa zato i njihova neočekivana

pasivnost, omogućili su ostvarenje smjele i plemenite ideje — stvaranje drugog hrvatskoga glumišta.

U takvim uvjetima, bez vlastite kazališne tradicije, jer je ona u Osijeku bila gotovo isključivo njemačka, bez pripremljenih glumačkih kadrova, iskusnih kazališnih stručnjaka, bez garderobe, rekvizita, knjižnice i još mnogo toga neophodnoga za teatar, stvoriti istodobno, kao što Nikola Andrić reče, bez ičega, i dramu i operu, dakle sve odjednom, rijedak je i gotovo neponovljiv primjer u kazališnoj povijesti.

Izvojevati, dakle, takvu bitku, riješiti sve te gotovo nepremostive teškoće, a ne moći zaigrati u vlastitom gradu, pred vlastitom publikom dakle u vlastitoj kući, još je jedna rijetkost kojoj vjerojatno također nema primjera u kazališnoj povijesti.

Upravo ta činjenica kao da je htjela nagovijestiti kako to kazalište u svom budućem djelovanju neće pripadati samo i jedino gradu Osijeku, jer će ono ubrzo postati naše najveće ambulatno kazalište, krećući se na širokom geografskom prostoru od Subotice do Hvara i od Sušaka do Zrenjanina.

S druge strane, iako je nastao u Osijeku, dakle u jednom gradu, taj teatar je istodobno i rezultat tješnje povezanosti i kulturnog nastojanja većeg broja gradova sjeverne Hrvatske, što je značajan trenutak u međusobnom povezivanju i zajedničkom otporu tuđinskim kazališnim druženjima koje su, svakako, uz pozitivan, dakle umjetnički, ipak vršile i onaj drugi, poguban utjecaj — odnarođivanje. Za hrvatsku kazališnu povijest vrlo je značajno da se to povezivanje, pored drugih oblika, vršilo i kroz borbu za nacionalno kazalište.

U razdoblju od 1907. do 1914. g. usprkos brojnim teškoćama, pa i ozbiljnim krizama, kazalište nastavlja izgrađivanje svoje umjetničke fizionomije, uzdizanje glumačkog i stručnog kadra, unapređenje repertoara itd. U takvom nastojanju češće se smjenjuju njegovi ravnatelji. Tako nakon Andrićeva odlaska, što je posebno poglavlje u životu HNK-a, na njegovo mjesto dolaze Žarko Savić, Srđan Tucić (koji je prethodno bio dramaturgom), Nikola Faller (koji je istodobno i dirigent) i napokon Mihajlo Marković. Izuzevši Savića, svaki je od njih učinio koliko god je mogao za dalji napredak kazališta. Tih godina izgrađuju se trajniji temelji kazalištu, između 1910. i 1914. g. vrše se intenzivne pripreme za izgradnju nove kazališne zgrade (angažiraju se bečki arhitekti, izrađuju predlošci čeških kazališnih zgrada, utvrđuju se najpovoljnije lokacije u gradu) ali je, na žalost, I svjetski rat tu značajnu akciju zauvijek onemogućio. Dalje,

uspostavlja se tijesna suradnja sa zagrebačkim kazalištem (Treščec i Albini dolaze u Osijek i ugovaraju suradnju) i poduzima se još niz koraka koje ovom prilikom ne možemo nabrajati.

Do pojave osječkog HNK-a Zagrebačko kazalište je, kao jedino do tada profesionalno u Hrvatskoj, imalo zadaću širenja nacionalne kulture u velikom dijelu naših krajeva pod Austro-Ugarskom Monarhijom. S obzirom na širinu tog prostora pojavom HNK-a u Osijeku ta mu je uloga bila znatno olakšana, jer su se sada oba kazališta naizmjenično, a i češće javljala u mnogim našim gradovima održavajući u njima makar donekle kontinuitet kazališnog života. Što se tiče Osječkog kazališta, ono je nakon svega šest mjeseci predstavljanja u Osijeku i bližjoj okolici počelo obilaziti mnoge naše krajeve i gradove. Ukratko, do 1914. ono je gostovalo u 33 mjesta odigravši, pored 1.100 osječkih, u njima 868 predstava, odnosno nešto više od 144 godišnje. Tako je u spomenutom razdoblju HNK gostovalo u Varaždinu 6 puta odigravši 97 predstava, u Dubrovniku 3 puta s 96 predstava, u Karlovcu 2 puta s 50 predstava, u Vukovaru 21 put s 57 predstava, u Sarajevu 2 puta s 27 predstava, u Opatiji 11 puta s 34 predstave, u Splitu 2 puta s 27 predstava, u Zemunu 3 puta s 26 predstava, na Sušaku 10 puta s 25 predstava, u Šibeniku 2 puta s 22 predstave, u Mostaru 2 puta s 21 predstavom, u Rijeci 1 put s 21 predstavom, u Tuzli 1 put s 18 predstava, u Gospiću 1 put sa 17 predstava, u Travniku 1 put s 10 predstava, a dodajmo tome i gostovanje u Zagrebu sa 17 i Beogradu sa 16 predstava. Dakle, golem broj predstava u tolikom broju gradova svjedoči o snažnoj prisutnosti Osječkog kazališta u to vrijeme u kulturnom životu Hrvatske, donekle u Bosni i Hercegovini a i u istočnim našim krajevima u okviru Austro-Ugarske. O takvoj ulozi Osječkoga kazališta u hrvatskom kulturnom životu svjedoče brojni zapisi bilo naših kazališnih povjesnika i teatrologa, bilo ondašnjeg novinstva. Tako npr. Nikola Batušić, u svojoj »Povijesti hrvatskoga kazališta«, govoreći o varaždinskom kazalištu kaže sljedeće: »Do 1941. god. u gradu se kao gosti neprestance izmjenjuju zagrebački, ljubljanski, mariborski, beogradski, a ponajviše glumci Osječkog ili Osječko-novosadskog kazališta. Oni su svojim službenim turnejama, zahvaljujući dobrim kazališnim vezama između Osijeka i Varaždina, popunjavali prazninu koju je grad osjećao zbog nepostojanja domaće družine...«⁹

Isti pisac, citirajući Miljenka Foretića, za gostovanje u Dubrovniku navodi: »Prigodom gostovanja osječkoga kazališta 1909. prvi put je u Dubrovniku izvedena jedna opera na hrvatskom jeziku. Do 1914. god.

zagrebački su i osječki dramski i operni ansambli u više navrata gostovali ovdje s odista biranim repertoarom i u reprezentativnim izvedbama, tako da su ova gostovanja osim umjetničkog, uvijek imala i naglašene političke motive; htjelo se, naime, kazališnim vezama spojiti tada razdijeljeni hrvatski sjever i jug... Upravo ovakvi mali i efemerni kulturno-politički događaji značili su u tadašnjim političko-društvenim uvjetima i prilikama jačanje političko-nacionalne svijesti...«

Nakon dva gostovanja Osječkog kazališta u Splitu splitske novine »Naše jedinstvo« isticale su 1914. kako je »od časti narodnoj stvari da naš Osijek, na izloženom mjestu, ima ovako društvo, pa zaslužuje da ga u Spljetu podupremo što ljepše i što više«. Kad je riječ o Splitu, spomenimo još i podatak da je upravo pred gostovanje HNK-a 1914. splitska općina dodijelila novom kazališnom društvu u Sarajevu 15.000 kruna, protiv čega je ustalo splitsko novinstvo pišući kako je Osječko kazalište »ostavilo lijepu uspomenu i opću nadu, da će trajno dolaziti u Dalmaciju... Društvo je dobro« — isticale su splitske novine »Naše jedinstvo« — »i ono je u Osijeku gdje se danas vodi najznačajnija borba između hrvatskoga i njemačkog ne samo elementa, ali inteligencije i kulture. Osijek je drugi grad Hrvatske. Bilo je i ostaje dužnost Spljeta, ako će da bude što je bilo vazda, da u ovoj borbi podupire Osijek«. ¹¹

Pred odlazak iz Splita i dolazak u Šibenik, šibenska »Hrvatska riječ« pozdravljala je osječko HNK pišući: »Mi im na dolasku izrazujemo kao narodnoj instituciji dobrodošlicu i radujemo se što ćemo i u Šibenskom kazalištu čuti našu operu. Uvjereni smo da će i ovdje kao i u Dubrovniku i Spljetu postignuti najljepše uspjehe, i odnijeti sobom ugodno osjećanje na ovaj grad koji ih prima iskrenom radošću i spravan je da pokaže najprijetniju susretljivost...« Već nakon prvih predstava isti list je isticao da su »predstave potvrdile posvema, da je osječka opera, kao takova dostojna drugarici drugoj onoj našoj operi, zagrebačkoj«. ¹²

Još veća značenja imala su gostovanja Osječana u Rijeci i na Sušaku s obzirom na snažnu prisutnost talijanskih i mađarskih družina i stalne težnje za hrvatskim kazalištem na Primorju. O tome posebno svjedoči zapis Ivana Floda pod naslovom »Osječko Narodno kazalište u buđenju narodne svijesti na Primorju« u kojem između ostalog kaže:

»I kako nije bilo izgleda za bilo kakvo gostovanje Hrvatskog zemaljskog kazališta iz Zagreba, shvatljivo je da je izbor za stalno gосто-

vanje pao na osnovano kazalište u Osijeku. Ono je ubačeno u borbu za svakog našeg čovjeka, na Primorju, a posebno u Rijeci, izvrnutog odnarođavanju. A takva borba bila je puna prepreka, jer su tuđinski elementi bili najviše zabrinuti eventualnim osnivanjem hrvatskog kazališta na ovoj točki, koju su na svaki način htjeli imati u svojim rukama. A kazalište, narodna riječ, to su bila oružja, kojima se trebalo svim silama suprotstaviti.« ¹³

Pišući o potrebi osnivanja vlastitoga kazališta »Riečki Novi List« od 24. VIII 1907. upućuje kako to treba činiti »po uzoru na Varaždin i Osijek«, na osnovi čega Ivan Flod u već spomenutom zapisu dalje ističe kako »Osijek postaje uzorom, kula svjetilja, čiji se dolazak, nakon uspješne sezone 1907. u Rijeci, s velikim uzbuđenjem očekuje«.

Dakako, sličnih primjera djelovanja osječkog HNK-a u hrvatskom kulturnom životu moglo bi se nabrojati još podosta. To se djelovanje, dakle, nije ograničilo na matični grad kazališta, tj. na Osijek, niti na širi regionalni prostor, tj. na Slavoniju — taj prostor je uistinu bio od Drave do mora (pa i do nekih naših otoka). Od svih gostovanja raznih putujućih družina do I svjetskog rata u našim dalmatinskim gradovima, kad god se ocjenjuje njihov doprinos kazališnom životu našega juga, Osječkom kazalištu, dakako poslije Zagrebačkog, redovito se daje najviše mjesto i pripisuju najveće zasluge. Ono se jednako uspješno suprotstavljalo tamošnjim talijanskim družinama na jugu koliko njemačkim na sjeveru, dokazujući tako svojim postojanjem i umjetničkim djelovanjem da smo i mi sposobni i u najnepovoljnijim uvjetima stvoriti vlastiti teatar i razvijati vlastiti nacionalni kazališni život.

U nastojanju da u najkraćim crtama prikazemo osnutak našega drugoga nacionalnoga glumišta i njegovo djelovanje u okviru vremena koje ovom prilikom razmatramo, na kraju nam se nameće zaključak kako je naše prvo kazalište — Zagrebačko, kao uzor ostalim hrvatskim gradovima moglo poslužiti tek kao dalek i nedostižan san. Naprotiv, Osječko je kazalište kao uzor predstavljalo bjelodani dokaz realne mogućnosti i učvršćivalo samouvjerenje u vlastite sposobnosti da i drugi naši gradovi ubrzo dođu do vlastitih svojih kazališta. Zato je u rađanju novih i razvoju postojećih naših kazališta u to vrijeme pojava hrvatskoga kazališta u Osijeku bila događaj od izuzetne važnosti — kulturne i povijesne. Ono je značilo početak kraja, suton njemačke i mađarske političke, a napose kulturne dominacije u jednom dijelu naše potlačene domovine

i u jednom gradu, koji je, usamljen i udaljen od Zagreba, bio ostavljen i zapostavljen. U tome leže uzroci što je ovdje do narodnog buđenja došlo s velikim zakašnjenjem. Ali zato, kad se uspavana svijest jednom do kraja razbudila, nezadrživo je tražila ostvarenje velikih ideala, koji su se u to vrijeme mogli ostvarivati jedino na području duhovnog života. Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku bilo je u ovom gradu najveće, najznačajnije i najtrajnije od njih.¹⁴

B I L J E Š K E

¹ Vidi o tome autorov rad: Gostovanja i predstave SN pozorišta iz Novog Sada u Osijeku i Slavoniji do osnivanja osječkog Hrvatskog narodnog kazališta 1907. godine, Revija br. 4, Osijek 1967. str. 46—100.

² Narodna obrana br. 115, Osijek 19. IV 1904.

³ Ivan Milčetić: Hrvatsko kazalište izvan Zagreba, Narodna obrana br. 133, Osijek 11. VI 1904.

⁴ Hrvatsko kazališno društvo.

⁵ Vidi autorov rad: Kako je dr Nikola Andrić napustio HNK u Osijeku 1908. godine, Revija br. 1, Osijek 1969, str. 45—63.

⁶ Karlovački Narodni glas, prema osječkoj Narodnoj obrani br. 279, Osijek 1. XII 1907.

⁷ Narodna obrana br. 285, Osijek 7. XII 1907.

⁸ Proslav u slavu otvorenja osječkog hrvatskog kazališta od Milana Ogrizovića objavljen je prvi put u monografiji autora ovog rada: Hrvatsko kazalište u Osijeku 1907, Narodno kazalište u Osijeku, Osijek 1967, str. 17—18.

⁹ Nikola Batušić: Povijest hrvatskoga kazališta, ŠK, Zagreb 1978, str. 445—446.

¹⁰ Miljenko Foretić: Kazališni život u Dubrovniku 1882—1914, Dubrovnik br. 3, str. 60—74, Dubrovnik 1965.

¹¹ Naše jedinstvo br. 43, Split 2. VI 1914.

¹² Hrvatska riječ br. 938, Šibenik 16. V 1914.

¹³ Kazalište br. 5, Osijek 1970.

¹⁴ Vidi autorov rad: Hrvatsko kazalište u Osijeku 1907, Narodno kazalište u Osijeku, Osijek 1967.